

Секція А7 Фізична культура і спорт	
УДК 796.035:355.1-056.26(477)	
Дата першого надходження статті до видання	2026-01-11
Дата прийняття статті до друку після рецензування	2026-02-20
Дата публікації/оприлюднення	2026-02-20

Теоретичне обґрунтування концепції спорту ветеранів війни як сучасної соціальної практики спорту

Нерода Неоніла Вікторівна

кандидат наук з фізичного виховання спорту, доцент,
Львівський державний університет фізичної культури ім. Івана Боберського,
E-mail: neonila290881@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-9207-6023>

Азарова Наталія Миколаївна

магістр фізичної культури і спорту,
Львівський державний університет фізичної культури ім. Івана Боберського,
E-mail: n.bayeva@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0007-7232-3553>

Пітин Мар'ян Петрович

доктор наук з фізичного виховання спорту, професор,
Львівський державний університет фізичної культури ім. Івана Боберського,
E-mail: pityn7@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3537-4745>

Хіменес Христина Робертівна

доктор наук з фізичного виховання спорту, доцент,
Львівський державний університет фізичної культури ім. Івана Боберського,
E-mail: kh.khimenes@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-8677-6701>

Путятіна Галина Миколаївна

кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент,
кафедра спорту та інноваційних практик в адаптивній фізичній культурі
Державний університет «Житомирська політехніка»
E-mail: putiatina.g@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-9932-8326>

ЕДЕЛЄВ Олександр Сергійович

кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент,
Херсонський державний університет
E-mail: edelevalexandr@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-7866-0282>

Анотація. Дослідження правових, інституційних та психологічних засад залучення осіб з інвалідністю до спортивної діяльності в Україні та світі має комплексний характер і охоплює як нормативно-правову базу, так і практичні аспекти інтеграції. Мета статті – окреслити науково-теоретичні засади спорту ветеранів війни як сучасної соціальної практики спорту. Результати. Відзначається, що спорт виступає не лише засобом фізичної реабілітації, але й чинником соціальної інтеграції, формування соціального капіталу та підвищення якості життя. Важливим є також внесок європейських та військових програм реабілітації, що демонструють мультидисциплінарний підхід до підтримки ветеранів та осіб з інвалідністю. Розвиток та функціонування спорту ветеранів війни відбувається під впливом суспільного

запиту, який виникає як відповідь на комплекс потреб, що з'являються внаслідок військових дій. Концепція спорту ветеранів війни як сучасної соціальної практики спорту має базуватися на системному підході, що враховує реалізацію оздоровчої, соціально-інтегративної, психологічно-соціальної, змагальної, експертної та емансипаційної функцій. Ефективна реалізація зазначених функцій забезпечується основними принципами, які були виділені в процесі аналізу нормативно-правової бази спорту ветеранів війни: недискримінації, доступності, інклюзивності, збереження здоров'я, розумного пристосування. Серед організаційних рівнів спорту ветеранів можна виділити два рівні: децентралізований та інтегрований. Фінансові рівні спорту ветеранів війни варіюються від державного та приватного фінансування до змішаного. Результативні аспекти спорту ветеранів війни включають біопсихосоціальні, соціально-культурні, економічні та організаційні результати. Висновок. Аналіз джерел свідчить про поступове формування цілісної системи, де законодавчі акти, державні інституції, наукові дослідження та міжнародні практики взаємодіють для забезпечення рівних можливостей у спорті. Спорт для осіб з інвалідністю розглядається як інструмент соціальної інтеграції, психологічної підтримки та утвердження прав людини, що відповідає сучасним тенденціям розвитку інклюзивного суспільства.

Ключові слова: спорт ветеранів війни, соціальна інтеграція, реабілітація осіб з інвалідністю, нормативно-правова база, інклюзивність.

Theoretical Foundations of the Concept of Sport for War Veterans as a Contemporary Social Practice

Neonila NERODA

PhD in Physical Education and Sport, Associate Professor,
Ivan Boberskyi Lviv State University of Physical Culture

E-mail: neonila290881@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-9207-6023>

Nataliia AZAROVA

Master of Physical Culture and Sport

Ivan Boberskyi Lviv State University of Physical Culture

E-mail: n.bayeva@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0007-7232-3553>

Maryan PITYN

Doctor of Sciences in Physical Education and Sport, Professor,

Ivan Boberskyi Lviv State University of Physical Culture

E-mail: pityn7@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3537-4745>

Khrystyna KHIMENES

Doctor of Sciences in Physical Education and Sport, Associate Professor,

Ivan Boberskyi Lviv State University of Physical Culture

E-mail: kh.khimenes@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-8677-6701>

Halyna PUTIATINA

PhD in Physical Education and Sport, Associate Professor,

State University "Zhytomyr Polytechnic"

E-mail: putiatina.g@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-9932-8326>

Oleksandr EDELIEV

PhD in Physical Education and Sport, Associate Professor,

Kherson State University

e-mail: edeleval Alexandr@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-7866-0282>

Abstract. The study of legal, institutional, and psychological foundations of involving persons with disabilities in sports activities in Ukraine and worldwide is comprehensive in nature and covers both the regulatory framework and practical aspects of integration. The purpose of the article is to outline the scientific and theoretical foundations of war veterans' sport as a modern social practice of sport. Results. It is noted that sport serves not only as a means of physical rehabilitation but also as a factor of social integration, the formation of social capital, and the improvement of quality of life. The contribution of European and military rehabilitation programs is also significant, as they demonstrate a multidisciplinary approach to supporting veterans and persons with disabilities. The development and functioning of war veterans' sport is influenced by public demand, which arises in response to the complex needs generated by military actions. The concept of war veterans' sport as a modern social practice should be based on a systemic approach that takes into account the implementation of health-improving, socio-integrative, psycho-social, competitive, expert, and emancipatory functions. Effective implementation of these functions is ensured by the main principles identified in the analysis of the regulatory framework of war veterans' sport: non-discrimination, accessibility, inclusiveness, health preservation, and reasonable accommodation. Among the organizational levels of war veterans' sport, two can be distinguished: decentralized and integrated. The financial levels of war veterans' sport vary from state and private funding to mixed models. The performance aspects of war veterans' sport include biopsychosocial, socio-cultural, economic, and organizational outcomes. Conclusion. The analysis of sources indicates the gradual formation of a holistic system in which legislative acts, state institutions, scientific research, and international practices interact to ensure equal opportunities in sport. Sport for persons with disabilities is considered an instrument of social integration, psychological support, and the affirmation of human rights, corresponding to modern trends in the development of an inclusive society.

Keywords: war veterans' sport, social integration, rehabilitation of persons with disabilities, regulatory framework, inclusiveness.

Вступ

Актуальність проблеми. Спорт виступає одним із найважливіших інструментів соціалізації, що забезпечує інтеграцію особистості у суспільство та сприяє виконанню соціально значущих функцій. У сучасних умовах розвитку інклюзивного суспільства особливого значення набуває спорт осіб з інвалідністю. Водночас спорт ветеранів війни, що активно розвивається з 2014 року, став важливим напрямом соціальної політики, особливо у контексті повномасштабного вторгнення та зростання кількості осіб, які отримали інвалідність внаслідок бойових дій [10; 12].

Для ветеранів війни спорт виконує не лише функцію фізичної реабілітації, а й є потужним засобом психологічного відновлення, допомагаючи долати посттравматичні стани, підвищувати самооцінку та повертатися до активного життя. Зростаюча роль спорту осіб з інвалідністю та ветеранів війни підтверджується численними науковими дослідженнями, що охоплюють історичні, соціально-гуманітарні, правові та організаційні аспекти розвитку цієї сфери [8; 10].

Актуальність теми кваліфікаційної роботи зумовлена необхідністю вдосконалення нормативно-правового регулювання спорту осіб з інвалідністю та ветеранів війни, гармонізації українського законодавства з європейськими стандартами, а також потребою у створенні ефективних механізмів соціального захисту та інтеграції зазначених категорій населення [10; 11; 13; 16]. Це дасть змогу

забезпечити їх повноцінну участь у суспільному житті та сприятиме розвитку інклюзивної державної політики в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика спорту осіб з інвалідністю та ветеранів війни знайшла відображення у низці сучасних наукових праць та міжнародних джерел.

В українському науковому просторі варто відзначити дослідження Юденко О. В. та Дьоміна Е. В. [10], які розглядають психологічні аспекти залучення осіб з інвалідністю до спортивної діяльності. Автори акцентують увагу на мотиваційних чинниках, бар'єрах та особливостях психологічної підтримки, що є важливим для формування ефективних програм адаптивного спорту.

Серед англійських джерел значну увагу приділено соціальним, правовим та організаційним аспектам розвитку спорту осіб з інвалідністю. Так, Anderson D. [11] досліджує вплив адаптивного спорту на якість життя та соціальний капітал людей з порушеннями мобільності. Brittain I. [12] у монографії «The Paralympic Games Explained» систематизує історію та сучасні тенденції Паралімпійського руху. Bundon A. та ін. [13] аналізують досвід елітних параспортсменів на завершальному етапі кар'єри, висвітлюючи проблеми психологічної адаптації.

Окрему групу становлять джерела, що стосуються міжнародних спортивних рухів: офіційні сайти Deaflympics, International Paralympic Committee, Invictus Games Foundation та Special Olympics International, які містять актуальні дані про організацію та розвиток відповідних напрямів [14; 19; 20; 21; 28].

Правові та політичні аспекти інтеграції спортсменів з інвалідністю розглядають Hums M. A., Moorman A. M., Wolff E. A. [17], які аналізують включення Паралімпійських ігор до законодавства США. Legg D., Steadward R. [23] простежують трансформацію паралімпійського руху від медико-реабілітаційної до спортивної моделі.

Дослідження Misener L., Darcy S., Legg D., Gilbert K. [25] та Perkins D., Columna L. [27] акцентують увагу на спадщині Паралімпійських ігор та потенціалі інклюзивного спорту для зниження фізичної неактивності серед людей з інвалідністю.

Важливим напрямом є спорт ветеранів війни: у виданні Ministry of Defence UK [24] та матеріалах NATO Science for Peace and Security Series [26] висвітлюється роль Invictus Games та військових програм спортивної реабілітації у процесі відновлення та соціальної інтеграції ветеранів.

Таким чином, аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про багатомірність проблеми: від психологічних аспектів мотивації та реабілітації до правових, соціальних і культурних чинників розвитку спорту осіб з інвалідністю та ветеранів війни. Це підкреслює необхідність комплексного теоретичного обґрунтування концепції спорту ветеранів війни як сучасної соціальної практики.

Виділення невирішеної частини проблеми. Полягає у відсутності цілісної науково-теоретичної моделі, яка б системно пояснювала роль спорту ветеранів війни в соціальній інтеграції, реабілітації та формуванні інклюзивного суспільства. Попри наявність окремих досліджень, бракує комплексного аналізу нормативно-правових, соціально-психологічних та культурних аспектів, що ускладнює розробку ефективних механізмів впровадження цієї концепції в українських реаліях.

Мета статті – окреслити науково-теоретичні засади спорту ветеранів війни як сучасної соціальної практики спорту.

Наукова новизна. Вперше теоретично обґрунтовано концепцію спорту ветеранів війни як соціальної практики спорту, визначено її компоненти, принципи, функції, рівні організації та фінансування.

Практичне значення роботи полягає у використанні результатів дослідження для розширення інформаційного поля щодо правового регулювання та ідентифікації спорту осіб з інвалідністю та спорту ветеранів війни серед інших соціальних практик

спорту. Отримані результати дослідження будуть використані для вдосконалення лекційного матеріалу з навчальних дисциплін, пов'язаних з адаптивним спортом та спортом ветеранів війни.

Методологія

Методи дослідження. Використано теоретичний аналіз та синтез нормативно-правових актів – вивчення законів, підзаконних актів, державних програм та міжнародних документів, що регулюють сферу адаптивного спорту та спорту ветеранів війни; порівняльно-правовий метод – зіставлення українського законодавства з міжнародними стандартами та практиками інших країн для визначення відповідності та виявлення прогалин; документальний та контент-аналіз – систематизація положень освітніх, медичних та інфраструктурних нормативів, що стосуються предмету дослідження; системний підхід – розгляд адаптивного спорту як цілісної системи, що включає правові, організаційні, освітні, медичні та інфраструктурні складові.

Джерела даних. Для дослідження теми спорту осіб з інвалідністю та ветеранів війни джерела даних охоплюють кілька блоків. нормативно-правова база України, яка включає закони («Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [2], «Про фізичну культуру і спорт» [3], «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» [1], «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» [4]), Бюджетний кодекс та підзаконні акти Міністерства молоді та спорту, що визначають кваліфікаційні характеристики професій і напрями розвитку адаптивного спорту; міжнародні документи та стандарти, зокрема Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю, а також регламенти Паралімпійського, Дефлімпійського рухів, Спеціальних Олімпіад, Invictus Games та Warrior Games; статистичні дані та офіційна звітність державних органів – Державної служби статистики України, Міністерства у справах ветеранів, Міністерства молоді та спорту; наукові дослідження, що висвітлюють історичні, соціально-гуманітарні, правові та організаційні аспекти розвитку спорту осіб з інвалідністю та ветеранів війни.

Інструменти аналізу. Застосовано документальний аналіз (вивчення законодавчих та нормативно-правових актів України, порівняння української бази з міжнародними стандартами); контент-аналіз наукових джерел (систематизація публікацій з історії, соціології, права та педагогіки спорту осіб з інвалідністю; виявлення ключових тенденцій та прогалин у дослідженнях; порівняльний аналіз (дослідження досвіду інших країн у сфері адаптивного спорту та спорту ветеранів; виявлення можливостей імплементації успішних практик в Україні; правовий аналіз (виявлення прогалин у нормативно-правовому регулюванні; оцінка відповідності українського законодавства європейським стандартам).

Обмеження дослідження. Полягають у фрагментарності нормативно-правової бази та неповноті статистичних даних, що ускладнює комплексний аналіз сфери спорту осіб з інвалідністю та ветеранів війни. Крім того, регіональні диспропорції та залежність від зовнішніх ресурсів (державного бюджету й благодійності) обмежують можливість узагальнення результатів та їх стабільність.

Результати

Незважаючи на значний прогрес, системи підтримки спорт осіб з інвалідністю та спорт ветеранів стикаються з численними викликами. Одним із найбільших є забезпечення сталого фінансування. Багато програм залежать від політичної волі та можуть зазнавати скорочень під час економічних криз.

Доступність до систематичних занять спортом залишається проблемою, особливо в сільських та віддалених районах. Люди з інвалідністю, які живуть далеко від великих міст, часто мають обмежений доступ до спортивних програм та обладнання. Розвиток онлайн-платформ та мобільних програм може частково вирішити цю проблему.

Гендерна рівність є ще одним викликом, особливо в спорті ветеранів війни. Жінки-ветерани часто недопредставлені в спортивних програмах, частково через те, що більшість ветеранів є чоловіками, але також через культурні бар'єри та недостатню увагу до специфічних потреб жінок-ветеранів.

Серйозною проблемою залишається і психологічна стигма, пов'язана з психічними травмами. Багато осіб з інвалідністю, особливо набутою в процесі життя або ветеранів з ПТСР або депресією не шукають допомоги через страх бути сприйнятими як «слабкі». Спорт може бути «точкою входу» для отримання психологічної підтримки, але необхідна додаткова робота для зменшення стигми.

Отримані в процесі дослідження результати дозволи сформуванню концепцію спорту ветеранів війни як сучасної соціальної практики спорту. Концепція містить концептуальні компоненти, кожна з яких має своє теоретичне обґрунтування та методологічні особливості (рис.). Сучасна ефективна концепція спорту ветеранів війни має базуватися на системному підході, що враховує як реабілітаційні потреби, так і права людини.

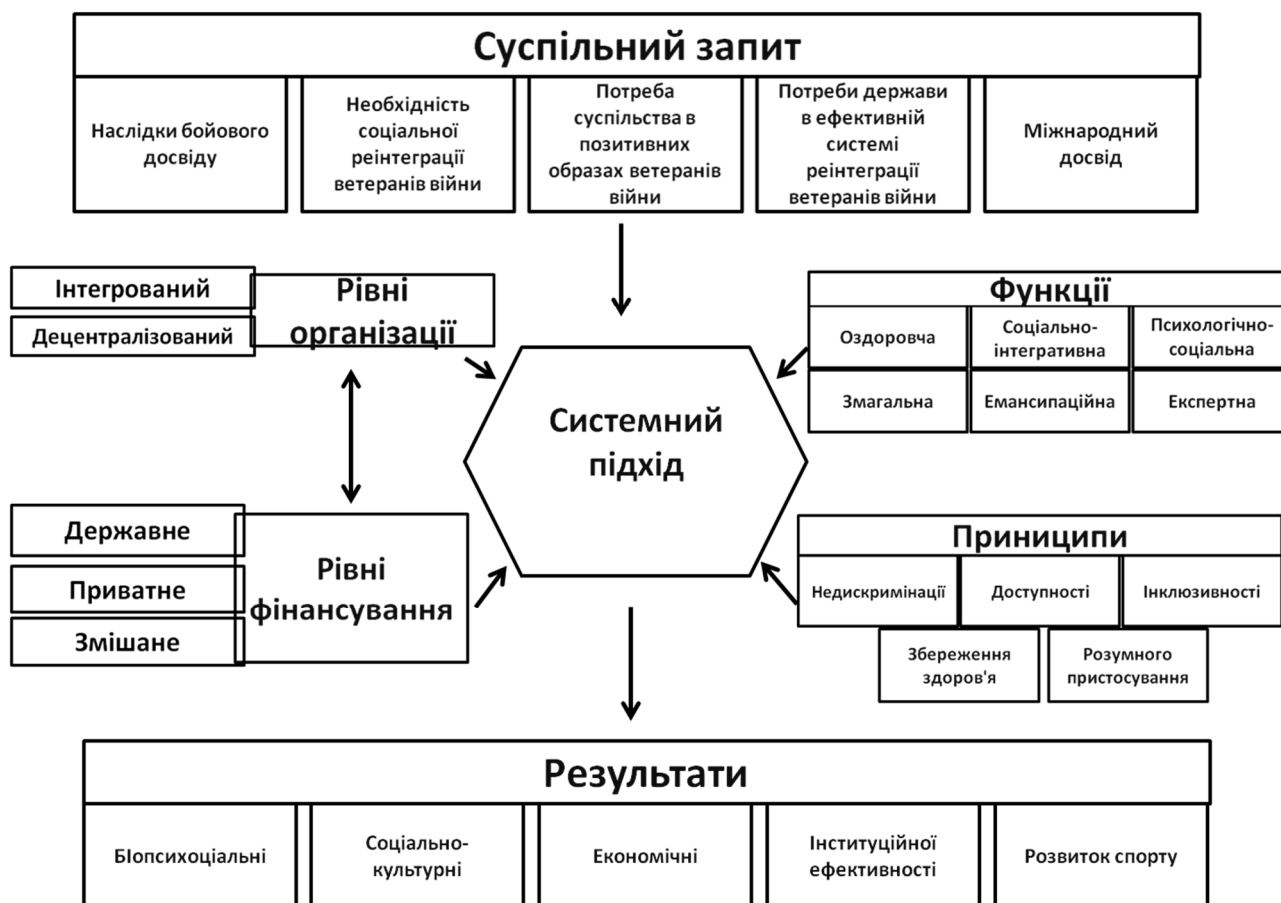

Рис. Концепція спорту ветеранів війни як самостійної соціальної практики спорту

Розвиток та функціонування спорту ветеранів війни відбувається під впливом суспільного запити, який виникає як відповідь на комплекс потреб, що з'являються внаслідок військових дій.

Перш за все суспільний запит спорту ветеранів війни обумовлений наслідками бойового досвіду, а саме значним поширенням психофізичних порушень серед осіб із бойовим досвідом, що зумовлює потребу в доступних, науково обґрунтованих методах відновлення функціонального стану організму та психологічного стану.

Багато ветеранів після повернення додому почуваються відірваними від цивільного життя, уникають соціальних контактів, стикаються зі стигмою або непорозумінням. Другим системотвірним чинником є необхідність забезпечення соціальної реінтеграції ветеранів через інструменти групової взаємодії, що зменшують ризики ізоляції, маргіналізації та девіантної поведінки.

З позиції суспільства запит на розвиток спорту ветеранів війни зумовлюється необхідністю формування позитивних соціальних уявлень про ветеранів як прикладу сили, стійкості та активної життєвої позиції. Це, у свою чергу, сприяє зниженню рівня їхньої стигматизації та підтримує інтеграцію у суспільне середовище.

Обговорення

Інтерпретація результатів. Суспільний запит зумовлений потребою держави у стійкій та ефективній системі реінтеграції ветеранів війни, з метою повернення ветеранів до роботи та активного суспільного життя.

Запит на спорт ветеранів війни формується під впливом міжнародного досвіду, який демонструє ефективність використання засобів спорту як одного з провідних інструментів реабілітації осіб із бойовим досвідом.

Спорт ветеранів війни як соціальна практика виконує ряд функцій.

Оздоровча функція розглядає спорт як засіб реабілітації та оздоровлення ветеранів війни. У цій компоненті фокус зосереджується на відновленні втрачених функцій, підвищенні фізичної активності та покращенні показників здоров'я. Для ветеранів війни оздоровча функція передбачає лікування фізичних та психічних травм через спортивну діяльність. Ця функція базується на медичному визначенні інвалідності як порушенні функцій організму.

Соціально-інтегративна функція розглядає інвалідність не як індивідуальну проблему, а як результат соціальних бар'єрів та дискримінації. Реалізація соціально-інтегративної функції зосереджується на видаленні перешкод, забезпеченні доступу та створенні інклюзивного спортивного середовища. Соціальна складова підкреслює необхідність адаптації суспільства до потреб ветеранів війни, а не адаптації самих ветеранів. Для ветеранів війни соціально-інтегративна функція передбачає їх інтеграцію в суспільство, в соціальні, громадські та професійні спільноти, формування позитивних соціальних ролей через спорт як засіб соціальної включеності.

Психологічно-соціальна функція спорту ветеранів війни поєднує психологічні та соціальні аспекти реабілітації. Модель враховує посттравматичний стрес, депресію, тривогу та інші психологічні наслідки військових операцій. Спорт розглядається як засіб подолання психологічних травм, відновлення впевненості та самооцінки, а також як механізм соціальної інтеграції у спільноту однодумців.

Змагальна функція спорту ветеранів війни реалізується через сприйняття змагань як ключового структурного чинника спорту. Участь в змаганнях передбачає створення умов для постійних і систематичних тренувань, а прагнення досягти результату стає стимулом мотивації для самовдосконалення.

Експертна функція базується на фаховому управлінні спортивною діяльністю. Експерти (представники федерацій, організатори змагань, медики, тренери, психологи, класифікатори) визначають параметри участі, рівень змагань та адаптації. Функція забезпечує стандартизацію та справедливість змагань та ефективність тренувального процесу.

Емансипаційна функція відносить до центру досвід та голос самих ветеранів війни. Вона підкреслює право на самовизначення, вибір та контроль над своєю спортивною діяльністю. Для ветеранів війни емансипаційна функція означає їх активну участь у прийнятті рішень щодо власної реабілітації та спортивної діяльності.

Ефективна реалізація зазначених функцій забезпечується основними принципами, які були виділені в процесі аналізу нормативно-правової бази спорту ветеранів війни: недискримінації, доступності, інклюзивності, збереження здоров'я, розумного пристосування.

Принцип недискримінації є фундаментальною умовою забезпечення рівного доступу ветеранів до спортивних програм незалежно від статі, виду поранення, рівня функціональних порушень, психічного стану, віку, етнічної приналежності чи соціального статусу. Реалізація даного принципу запобігає маргіналізації ветеранів війни та мінімізує ризики їхнього виключення з соціуму. Реалізація недискримінаційних підходів гарантує, що спорт не відтворює ієрархій, пов'язаних із бойовим досвідом чи травмами, а навпаки – слугує інструментом соціальної рівності та справедливості.

Принцип недискримінації є фундаментальним для всієї системи міжнародного права у сфері спорту. Він означає, що особи з інвалідністю не можуть зазнавати менш сприятливого ставлення порівняно з іншими людьми в аналогічних ситуаціях.

Проте простого запобігання дискримінації недостатньо для досягнення справжньої рівності. Концепція позитивних дій визнає, що для подолання історичної дискримінації та структурних бар'єрів необхідні спеціальні заходи, спрямовані на підтримку осіб з інвалідністю. Це можуть бути квоти на фінансування спортивних програм, преференції при розподілі спортивних об'єктів або спеціальні стипендії для спортсменів з інвалідністю.

Важливо розрізнити дискримінацію та обґрунтовану диференціацію. Створення окремих змагань для спортсменів з інвалідністю не є дискримінацією, якщо це необхідно для забезпечення справедливої конкуренції та враховує об'єктивні відмінності в можливостях[50]. Водночас необґрунтоване виключення людини з інвалідністю зі звичайних змагань, якщо вона може в них брати участь, буде дискримінацією.

Принцип доступності передбачає створення умов, за яких до занять спортом можуть бути залучені максимальна кількість ветеранів. Реалізація даного принципу передбачає фінансову доступність (безоплатність або мінімізацію витрат на заняття спортом), територіальну доступність (наявність спортивної інфраструктури), інформаційну доступність (зрозумілі механізми залучення та участі до тренувальної та змагальної діяльності), наявність адаптованих тренувальних програм та правил змагань, які враховують можливості та потреби ветеранів з різними видами порушень.

Складність у реалізації принципу доступності може бути викликана нерівномірністю можливостей та ресурсів, як матеріальних, так і фінансових, між регіонами.

Стандарти доступності спортивних споруд є критично важливими для реалізації права осіб з інвалідністю на заняття спортом і мають охоплювати всі аспекти спортивних об'єктів – від паркування до роздягалень, від трибун до спортивних залів.

Ці стандарти базуються на принципі універсального дизайну – підході, який передбачає створення середовища, придатного для використання всіма людьми максимально можливою мірою, без потреби в адаптації або спеціалізованому дизайні. Універсальний дизайн не означає створення «спеціальних» об'єктів для людей з інвалідністю, а скоріше проектування, яке враховує різноманітність людських можливостей з самого початку.

Практичні вимоги включають: пандуси з відповідним нахилом (не більше 1:12), достатньо широкі дверні прорізи (мінімум 90 см), ліфти з голосовим оголошенням та брайлівськими позначками, доступні туалети з достатнім простором для маневрування крісла колісного, місця для глядачів на кріслах колісних, розташовані на різних рівнях трибун, тактильні покриття для людей з порушеннями зору.

Спадщина проведення великих спортивних подій часто включає покращення доступності міської інфраструктури. Ці покращення продовжують приносити користь не лише людям з інвалідністю, але й літнім людям, батькам з візочками та всім, хто тимчасово має обмежену мобільність.

Реалізація *принципу інклюзивності* передбачає залучення осіб з бойовим досвідом з різними видами порушень, включно з тяжкими травмами та психічними порушеннями, до занять спортом шляхом адаптації середовища, методів та комунікації. Цей принцип спрямований на створення простору, у якому кожен ветеран може брати участь у змаганнях та тренуваннях без відчуття виключення чи стигматизації. Крім того, інклюзивні підходи сприяють формуванню підтримки з боку членів суспільства, зменшують соціальну ізоляцію та покращують мотиваційні й реабілітаційні результати. Це досягається шляхом створення умов для спільної участі осіб з інвалідністю та без інвалідності у спортивних заходах. В баскетбол на кріслах колісних часто грають змішані команди. Деякі марафони створюють окремі категорії для спортсменів на кріслах колісних, але вони стартують разом з усіма іншими учасниками. Це не означає відмову від спеціалізованих програм, а скоріше створення додаткових можливостей для соціальної інтеграції через спорт.

Така спільна тренувальна та змагальна діяльність має глибокий вплив на формування інклюзивного суспільства. Коли люди займаються спортом разом, це руйнує стереотипи та упередження, сприяє взаєморозумінню та формує повагу до різноманітності, емпатію та розумінням потреб інших людей.

Оскільки значна частина ветеранів війни має комплексні поранення або хронічні стани, збереження здоров'я виступає ключовим етичним та професійним принципом, який забезпечує безпечність і терапевтичний ефект спорту. Виходячи з цього, *принцип збереження здоров'я* передбачає використання науково обґрунтованих методик тренувань, контролю за навантаженнями, залучення фахівців (фізичних терапевтів, психологів, лікарів, тренерів), попередження ризику виникнення повторних травм.

Стандарти медичної підтримки в спорті, особливо ветеранів війни з інвалідністю є особливо важливими, оскільки багато спортсменів мають специфічні медичні потреби. Міжнародні та національні спортивні організації розробляють медичні стандарти, які регулюють медичне забезпечення під час тренувань та змагань. Ці стандарти включають вимоги до попереднього медичного обстеження. Спортсмени з певними типами інвалідності повинні проходити регулярні медичні огляди, які включають не лише загальний стан здоров'я, але й специфічні аспекти, пов'язані з їхньою інвалідністю. Наприклад, особи з травмами спинного мозку повинні регулярно перевіряти стан шкіри (для профілактики пролежнів) та функцію сечового міхура.

Особлива увага приділяється профілактиці специфічних медичних ускладнень. Люди з травмами спинного мозку схильні до автономної дисрефлексії – небезпечного стану, коли тіло неправильно реагує на больові стимули нижче рівня ушкодження. Особи з паралічем та парезами можуть мати проблеми з терморегуляцією. Розуміння цих особливостей та готовність до їх вирішення є критично важливими.

Під час змагань повинна бути доступна невідкладна медична допомога, адаптована до специфічних потреб ветеранів війни. Медичний персонал повинен бути навчений роботі зі спортсменами з різними типами інвалідності. Наприклад, евакуація людини на кріслі колісному вимагає інших підходів, ніж евакуація спортсмена, який може пересуватися самостійно.

Ключовим аспектом *принципу розумного пристосування* є індивідуальний підхід. У контексті спорту ветеранів війни він може включати: надання додаткового часу для переодягання та підготовки до змагань, дозвіл використовувати персонального асистента під час тренувань, модифікацію правил, спеціалізовані форми тренувальних занять, корекцію навантажень, використання спеціалізованого обладнання (наприклад, крісла колісного або протеза), адаптацію комунікації для спортсменів з порушеннями слуху або зору, гнучкий графік тренувань, що враховує медичні потреби.

Наведені принципи формують нормативну та етичну основу концепції спорту ветеранів війни.

Серед організаційних рівнів спорту ветеранів можна виділити два рівні: децентралізований та інтегрований.

Інтегрований рівень спорту ветеранів війни можна розглядати як ієрархічну структуру управління, координації та реалізації програм, що охоплює державний, регіональний, місцевий та індивідуальний рівні. Кожен рівень виконує специфічні функції та забезпечує взаємозв'язок між урядом, ресурсами та учасниками.

На державному рівні відбувається формування національної політики та стратегій розвитку спорту ветеранів війни, координація співпраці з міжнародними програмами, розподіл фінансових ресурсів між нижчими структурними рівнями, підготовка фахівців зі спорту ветеранів війни. В Україні ці функції виконує Міністерство у справах ветеранів, Міністерство молоді та спорту, Національні спортивні федерації.

На регіональному рівні обласні відділення федерацій спорту ветеранів війни та регіональні ветеранські центри здійснюють адаптацію державних програм до регіональних умов, організацію змагань, забезпечують доступність спортивної інфраструктури.

На місцевому (локальному) рівні відбувається безпосереднє залучення ветеранів війни до спортивних програми в клубах, місцевих центрах реабілітації та волонтерських організаціях, проведення міських і районних змагань.

Індивідуальний рівень передбачає участь ветеранів у тренуваннях, змаганнях та реабілітаційних програмах.

Інтегрований рівень передбачає співпрацю та взаємозв'язок між всіма структурними рівнями, зокрема, створення єдиного узгодженого календаря змагань.

Децентралізований рівень організації спорту ветеранів війни – це рівень, на якому управління, планування та реалізація програм спорту ветеранів війни здійснюються на місцевому або регіональному рівні з високим ступенем автономії, без прямого централізованого контролю з боку державних органів. Цей рівень включає діяльність місцевих спортивних клубів, громадських об'єднань, волонтерські ініціативи, які організовують тренування, турніри та реабілітацію ветеранів війни.

Організаційні рівні спорту ветеранів війни різняться за рівнем інтеграції з іншими практиками спорту, зокрема з паролімпійським рухом. Інтегрований підхід передбачає перехід учасників зі спорту ветеранів війни до спорту вищих досягнень, а саме участь ветеранів війни в Паралімпійських іграх.

Фінансові рівні спорту ветеранів війни варіюються від державного та приватного фінансування за участю приватного сектора та благодійних організацій до змішаного. Рівень фінансування впливає на доступність спортивних програм та якість послуг. Наприклад, від спортивного чи реабілітаційного клубу з великим бюджетом можна очікувати більших інвестицій у доступність, ніж від невеликої громадської спортивної організації.

Спорт ветеранів війни забезпечує комплексний позитивний вплив, що має значення як для кожного окремого ветерана, так і для суспільства загалом. Спортивна

активність сприяє формуванню біопсихосоціальних, економічних, соціокультурних та організаційних результатів.

Біопсихосоціальні результати. Спорт підтримує одночасне відновлення фізичного, психологічного та соціального стану ветеранів війни, враховуючи взаємодію біологічних механізмів, емоційних процесів і соціального середовища.

Систематичні тренування сприяють зменшенню хронічного болю, відновленню фізичних можливостей після травм, отриманих в ході бойових дій, швидшій адаптації.

Спорт чинить виражений позитивний вплив і на емоційну сферу, знижуючи рівень тривоги, агресивності та інтенсивність симптомів посттравматичного стресового розладу. Тренування сприяють формуванню відчуття контролю над власним тілом, поверненню структурованості повсякденного життя та відновленню цілеспрямованості.

Залучення до спорту знижує ризики розвитку алкогольної та медикаментозної залежності, прояву деструктивних форм поведінки, що можуть виникати у осіб з досвідом бойових дій.

Покращення фізичного стану підвищує можливість повернення до роботи, навчання чи активного соціального життя, що в свою чергу призводить до демонстрації *економічних результатів*. Спортивна діяльність відкриває можливості для професійної переорієнтації. Ветерани можуть інтегрувати в сферу фізичної культури та спорту як тренери, консультанти, менеджери, працівники спортивних організацій або засновники власних ініціатив. Ця діяльність сприяє формуванню нових компетентностей (менеджерських, організаційних, терапевтичних) та економічній самостійності.

Соціально-культурні результати пов'язані з формуванням серед членів суспільства образу ветеранів війни, які постають як активні, сильні та дієздатні громадяни. На індивідуальному рівні спортивна активність допомагає відновити втрачену після травм і бойового досвіду ідентичність, повертаючи впевненість у власних можливостях, здатність планувати майбутнє та підтримувати внутрішню дисципліну.

Крім того, спортивні спільноти створюють нові форми соціальної взаємодії, що сприяє подоланню ізоляції та формуванню мережі підтримки між ветеранами війни та членами суспільства.

Організаційні результати пов'язані з формуванням ефективної організаційної структури спорту ветеранів війни на різних рівнях. Ветеранські спортивні клуби та ініціативи часто стають осередками громадської активності: вони організують благодійні події, тренування для дітей і молоді, відкриті спортивні заходи та волонтерські проекти. Це сприяє згуртуванню громад, посиленню локальної взаємодії та залученню цивільного населення до підтримки ветеранів.

Порівняння з іншими дослідженнями. Спорт ветеранів війни у наукових джерелах розглядається переважно крізь призму міжнародних програм – Invictus Games та Warrior Games [6; 24; 26], які акцентують на реабілітаційній та психологічній ролі спорту. Проте відсутнє системне теоретичне осмислення спорту ветеранів війни як окремої соціальної практики у вітчизняному контексті.

Аналіз сучасних публікацій показує, що більшість досліджень у сфері спорту осіб з інвалідністю зосереджені на психологічних аспектах залучення ([10], соціальному капіталі та якості життя через участь в адаптивному спорті [9; 15; 18], історії та розвитку Паралімпійського руху [12; 17], а також на правових і політичних питаннях інтеграції осіб з інвалідністю [5; 7]. Значна увага приділяється інклюзивним практикам [22], спадщині Паралімпійських ігор [25] та проблемам завершення спортивної кар'єри параспортсменів [13].

На цьому тлі і результати щодо теоретичного обґрунтування спорту ветеранів війни як сучасної соціальної практики спорту цікаві з позиції визначення компонентів, принципів, функцій, рівнів організації та фінансування. Таким чином, дослідження виходить за межі існуючих підходів, які здебільшого фокусуються на окремих аспектах (психологічних, правових чи історичних), і пропонує цілісну концептуальну модель, що може стати основою для розвитку державної політики та освітніх програм у сфері адаптивного спорту та реабілітації ветеранів [11; 17; 23].

Наукова новизна полягає у формуванні концептуальної основи для розуміння спорту ветеранів війни не лише як засобу фізичної активності, але й як багатовимірної соціальної практики, що сприяє соціальній адаптації, психологічній підтримці та інтеграції ветеранів у суспільство. Спорт ветеранів війни як соціальна практика виконує ряд функцій: оздоровча функція соціально-інтегративна функція психологічно-соціальна функція змагальна функція спорту експертна функція емансипаційна функція. Ефективна реалізація зазначених функцій забезпечується основними принципами, які були виділені в процесі аналізу нормативно-правової бази спорту ветеранів війни: недискримінації, доступності, інклюзивності, збереження здоров'я, розумного пристосування. Серед організаційних рівнів спорту ветеранів можна виділити два рівні: децентралізований та інтегрований. До того ж Спортивна активність сприяє формуванню біопсихосоціальних, економічних, соціокультурних та організаційних результатів.

Практичне значення отриманих результатів полягає у створенні концептуальної основи для впровадження спорту ветеранів війни як багатовимірної соціальної практики, що виходить за межі традиційного розуміння фізичної активності. Розроблені положення можуть бути використані: у сфері соціальної політики та реабілітації – для формування програм соціальної адаптації та психологічної підтримки ветеранів через спортивну діяльність; в освітній роботі – як методичні рекомендації для закладів освіти, спортивних клубів та громадських організацій, що працюють із ветеранами; у діяльності спортивних федерацій та клубів – для організації змагальної діяльності, створення інклюзивних умов та забезпечення принципів недискримінації, доступності й збереження здоров'я; у сфері фінансування та менеджменту спорту – як підґрунтя для розробки механізмів фінансування, що забезпечують сталість та ефективність спортивних програм для ветеранів; у соціокультурному вимірі – для формування позитивного іміджу ветеранів у суспільстві, розвитку їхньої активної громадянської позиції та інтеграції у соціальні спільноти.

Висновки

Розвиток та функціонування спорту ветеранів війни відбувається під впливом суспільного запиту, який виникає як відповідь на комплекс потреб, що з'являються внаслідок військових дій. Концепція спорту ветеранів війни як сучасної соціальної практики спорту має базуватися на системному підході, що враховує реалізацію оздоровчої, соціально-інтегративної, психологічно-соціальної, змагальної, експертної та емансипаційної функцій. Ефективна реалізація зазначених функцій забезпечується основними принципами, які були виділені в процесі аналізу нормативно-правової бази спорту ветеранів війни: недискримінації, доступності, інклюзивності, збереження здоров'я, розумного пристосування. Серед організаційних рівнів спорту ветеранів можна виділити два рівні: децентралізований та інтегрований. Фінансові рівні спорту ветеранів війни варіюються від державного та приватного фінансування до змішаного. Результативні аспекти спорту ветеранів війни включають біопсихосоціальні, соціально-культурні, економічні та організаційні результати.

Список використаних джерел

1. Верховна Рада України. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні Закон України від 21.03.1991 № 875-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 21. Ст. 252.
2. Верховна Рада України. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту Закон України від 22.10.1993 № 3551-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 45. Ст. 425.
3. Верховна Рада України. Про фізичну культуру і спорт Закон України від 24.12.1993 № 3808-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 14. Ст. 80.
4. Верховна Рада України. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні Закон України від 06.10.2005 № 2961-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 2–3. Ст. 36.
5. Верховна Рада України. Про освіту Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38–39. Ст. 380.
6. Верховна Рада України. Про підтримку участі України у Іграх Нескорених Постанова Верховної Ради України від 18.09.2019 № 121-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 41. Ст. 241.
7. Міністерство молоді та спорту України. Офіційний вебсайт. URL: <https://mms.gov.ua/>.
8. Міністерство у справах ветеранів України. Офіційний вебсайт. URL: <https://veteran.gov.ua/>.
9. Український центр з фізичної культури і спорту осіб з інвалідністю. Офіційний вебсайт. URL: <http://www.invasport.org.ua/>.
10. Юденко О., Дьомін Е. Психологічні аспекти залучення осіб з інвалідністю до спортивної діяльності. *Спортивна психологія*. 2021. № 2 (41). С. 67–73.
11. Anderson D. Social capital and quality of life in persons with mobility impairments through adaptive sport participation. *Sport in Society*. 2017. Vol. 20, No. 9. P. 1369–1388. DOI: <https://doi.org/10.1080/17430437.2016.1225882>.
12. Brittain I. *The Paralympic Games explained*. London: Routledge. 2016.
13. Bundon A., Ashfield A., Smith B., Goosey-Tolfrey V. Struggling to stay and struggling to leave the experiences of elite para-athletes at the end of their sport careers. *Psychology of Sport and Exercise*. 2018. Vol. 37. P. 296–305. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2018.01.008>.
14. Deaflympics. Official website. URL: <https://www.deaflympics.com/>.
15. European Disability Forum. *Disability rights and sport*. Brussels. 2019.
16. Gold J., Gold M. Access for all the rise of the Paralympic Games. *Journal of the Royal Society for the Promotion of Health*. 2007. Vol. 127, No. 3. P. 133–141. DOI: <https://doi.org/10.1177/1466424007077340>.
17. Hums M., Moorman A., Wolff E. The inclusion of the Paralympics in the Olympic and Amateur Sports Act legal and policy implications for integration of athletes with disabilities into the United States Olympic Committee. *Journal of Sport and Social Issues*. 2003. Vol. 27, No. 3. P. 261–275. DOI: <https://doi.org/10.1177/0193732503255480>.
18. International Paralympic Committee. IPC athlete classification code. 2015. URL: <https://www.paralympic.org/classification-code>.
19. International Paralympic Committee. IPC constitution. 2021. URL: <https://www.paralympic.org/>.
20. International Paralympic Committee. Official website. URL: <https://www.paralympic.org/>.
21. Invictus Games Foundation. Official website. URL: <https://invictusgamesfoundation.org/>.

22. Jeong Y., Block M., Sterling M. Promoting inclusion through unified sports the Special Olympics experience. *Journal of Physical Education, Recreation & Dance*. 2018. Vol. 89, No. 2. P. 9–13. DOI: <https://doi.org/10.1080/07303084.2018.1404503>.
23. Legg D., Steadward R. The Paralympic Games and 60 years of change (1948–2008) unification and restructuring from a disability and medical to a sport-based philosophy. *Sport in Society*. 2011. Vol. 14, No. 9. P. 1099–1115. DOI: <https://doi.org/10.1080/17430437.2011.614770>.
24. Ministry of Defence UK. *The Invictus Games the power of sport in recovery and rehabilitation*. London. 2018.
25. Misener L., Darcy S., Legg D., Gilbert K. Beyond Olympic legacy understanding Paralympic legacy through a thematic synthesis. *Journal of Sport Management*. 2013. Vol. 27, No. 4. P. 329–341. DOI: <https://doi.org/10.1123/jsm.27.4.329>.
26. *NATO Science for Peace and Security Series*. Military sports rehabilitation programs international perspectives. Brussels. 2020.
27. Perkins D., Columna L. The promise of inclusive sport to reduce physical inactivity and sedentary behavior in people with disabilities. *Quest*. 2018. Vol. 70, No. 4. P. 480–497. DOI: <https://doi.org/10.1080/00336297.2018.1476481>.
28. Special Olympics International. Official website. URL: <https://www.specialolympics.org/>

References

1. Verkhovna Rada Ukrainy. (1991). *Pro osnovy sotsial'noi zakhyschenosti osib z invalidnistiu v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 21.03.1991 № 875-XII [On the fundamentals of social protection of persons with disabilities in Ukraine: Law of Ukraine of March 21, 1991 No. 875-XII]*. *Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR*, (21), st. 252.
2. Verkhovna Rada Ukrainy. (1993). *Pro status veteraniv viiny, harantii yikh sotsial'noho zakhystu: Zakon Ukrainy vid 22.10.1993 № 3551-XII [On the status of war veterans, guarantees of their social protection: Law of Ukraine of October 22, 1993 No. 3551-XII]*. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, (45), st. 425.
3. Verkhovna Rada Ukrainy. (1993). *Pro fizychnu kul'turu i sport: Zakon Ukrainy vid 24.12.1993 № 3808-XII [On physical culture and sports: Law of Ukraine of December 24, 1993 No. 3808-XII]*. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, (14), st. 80.
4. Verkhovna Rada Ukrainy. (2005). *Pro reabilitatsiiu osib z invalidnistiu v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 06.10.2005 № 2961-IV [On the rehabilitation of persons with disabilities in Ukraine: Law of Ukraine of October 6, 2005 No. 2961-IV]*. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, (2–3), st. 36.
5. Verkhovna Rada Ukrainy. (2017). *Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 № 2145-VIII [On education: Law of Ukraine of September 5, 2017 No. 2145-VIII]*. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, (38–39), st. 380.
6. Verkhovna Rada Ukrainy. (2019). *Pro pidtrymku uchasti Ukrainy u Ihrakh Neskorenykh: Postanova vid 18.09.2019 № 121-IX [On supporting Ukraine's participation in the Invictus Games: Resolution of September 18, 2019 No. 121-IX]*. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, (41), st. 241.
7. Ministerstvo molodi ta sportu Ukrainy. (n.d.). *Ofitsiyni veb-sait [Official website]*. Retrieved October 15, 2024, from <https://mms.gov.ua/>
8. Ministerstvo u spravakh veteraniv Ukrainy. (n.d.). *Ofitsiyni veb-sait [Official website]*. Retrieved October 20, 2024, from <https://veteran.gov.ua/>

9. Ukrain's'kyi tsentr z fizychnoi kul'tury i sportu osib z invalidnistiu. (n.d.). *Ofitsiynyi veb-sait [Official website]*. Retrieved October 28, 2024, from <http://www.invasport.org.ua/>
10. Yudenko, O. V., & D'omin, E. V. (2021). *Psykhologichni aspekty zaluchennia osib z invalidnistiu do sportyvnoi diial'nosti [Psychological aspects of involving persons with disabilities in sports activities]*. *Sportyvna psykhologhiia [Sports Psychology]*, 2(41), 67–73.
11. Anderson, D. (2017). Social capital and quality of life in persons with mobility impairments through adaptive sport participation. *Sport in Society*, 20(9), 1369–1388. <https://doi.org/10.1080/17430437.2016.1225882>
12. Brittain, I. (2016). *The Paralympic Games explained*. Routledge.
13. Bundon, A., Ashfield, A., Smith, B., & Goosey-Tolfrey, V. L. (2018). Struggling to stay and struggling to leave: The experiences of elite para-athletes at the end of their sport careers. *Psychology of Sport and Exercise*, 37, 296–305. <https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2018.01.008>
14. Deaflympics. (n.d.). *Official website*. <https://www.deaflympics.com/> (accessed: 05.11.2024)
15. European Disability Forum. (2019). *Disability rights and sport*. Brussels.
16. Gold, J. R., & Gold, M. M. (2007). Access for all: The rise of the Paralympic Games. *Journal of the Royal Society for the Promotion of Health*, 127(3), 133–141. <https://doi.org/10.1177/1466424007077340>
17. Hums, M. A., Moorman, A. M., & Wolff, E. A. (2003). The inclusion of the Paralympics in the Olympic and Amateur Sports Act: Legal and policy implications for integration of athletes with disabilities into the United States Olympic Committee. *Journal of Sport and Social Issues*, 27(3), 261–275. <https://doi.org/10.1177/0193732503255480>
18. International Paralympic Committee. (2015). *IPC athlete classification code*. <https://www.paralympic.org/classification-code> (accessed: 08.11.2024)
19. International Paralympic Committee. (2021). *IPC constitution*. <https://www.paralympic.org/> (accessed: 08.11.2024)
20. International Paralympic Committee. (n.d.). *Official website*. <https://www.paralympic.org/> (accessed: 08.11.2024)
21. Invictus Games Foundation. (n.d.). *Official website*. <https://invictusgamesfoundation.org/> (accessed: 12.11.2024)
22. Jeong, Y., Block, M., & Sterling, M. (2018). Promoting inclusion through unified sports: The Special Olympics experience. *Journal of Physical Education, Recreation & Dance*, 89(2), 9–13. <https://doi.org/10.1080/07303084.2018.1404503>
23. Legg, D., & Steadward, R. (2011). The Paralympic Games and 60 years of change (1948–2008): Unification and restructuring from a disability and medical to a sport-based philosophy. *Sport in Society*, 14(9), 1099–1115. <https://doi.org/10.1080/17430437.2011.614770>
24. Ministry of Defence UK. (2018). *The Invictus Games: The power of sport in recovery and rehabilitation*. London.
25. Misener, L., Darcy, S., Legg, D., & Gilbert, K. (2013). Beyond Olympic legacy: Understanding Paralympic legacy through a thematic synthesis. *Journal of Sport Management*, 27(4), 329–341. <https://doi.org/10.1123/jsm.27.4.329>
26. NATO Science for Peace and Security Series. (2020). *Military sports rehabilitation programs: International perspectives*. Brussels.
27. Perkins, D., & Columa, L. (2018). The promise of inclusive sport to reduce physical inactivity and sedentary behavior in people with disabilities. *Quest*, 70(4), 480–497. <https://doi.org/10.1080/00336297.2018.1476481>
28. Special Olympics International. (n.d.). *Official website*. <https://www.specialolympics.org/> (accessed: 15.11.2024).